

Austame Eesti Vabariigi suurmehi

Suurtel ajalootähtpäevadel oleme kui aerutajad – liigume tulevikku selg ees, silmad vaatamas läbitud teed. Eesti riik oma üheksa aastakümnega turjal ei kuulu mitte nooremate, vaid pigem eakamate kilda. Oma riigi vanust pole meil tõesti põhjust häbeneda. Iseküsimus aga on: kui hästi me oma minevikku mäletame.

Brittidel on kombeks kanda igal aastal nädalapäevad enne 11. novembrit rinnas stiliseeritud mooniõit. Nende ohvriterohke I ilmasõda lõppes 11. novembril 1918. Just samal päeval tuli põranda alt välja Eesti ajutine valitsus ja asus Tallinna Raekoja platsilt kogu maad valitsema. Meie Vabadussõda oli ukse ees.

Tänavu kutsus Kindral Johan Laidoneri Selts kaasmaalasi kandma igal aastal 3. jaanuaril rinnas sinimustvalgeid värve. Loodame, et nii ka sünnib, et meie mälu pole inglaste omast kehvem. Loodame, et mitte ainult 24. veebruaril, vaid ka 3. jaanuaril, 2. veebruaril, 23. juunil ja mõnel teiselgi päeval tul-lakse rahvusvärvid rinnas peagi kerkiva Vabadussõja võidusamba juurde.

Eestlane on praktiline inimene. Vahel püüab ta ka pühadust siduda kasulikkusega. Nii rajati Paidesse Vabadussõja mälestusmärgiks rahvamaja, Keilasse aga koolimaja. Seda enam on mõistlik hoida ja säilitada neid paiku ja hooneid, mis on seotud meie ajaloo suursündmuste ja suurmeeste eluga.

Siin on meil nii häid kui ka halbu näiteid. On lootusetust olukorrrast pääsemist ja uute lootuste tärkamist. Tänavu 24. jaanuaril avati Kadriorus (Poska t 8) suure pidulikkusega meie riigi sünnitunnistuse väljakirjutaja Jaan Poska uuele elule äratatud kodu. Maja, mis oli üle aastakümne täiesti hüljatud, valla vandaalidele ja süütaja-

Trivimi Velliste ja Fredi Lepp Jaan Poska haual. 1. veebruar 2008. Lipuvalves Laidoneri Seltsi noored.

B. Mäemetsa foto

tele, pääses ainult üle noatera. Ja ometi särab see nüüd nii nagu Jaan Poska paremail päevil – olgu Tallinna linna-peana või vastsündinud Eesti Vabariigi esimese välisministrina.

Tartu rahulepingu aastapäeval, pärast lillede asetamist Jaan Poska hauale Siselinna kalmistul, avati Poska majas eraldi ka riigimehe muuseum, mis moodustab küll hoonest üsna väikese osa, ent on ikkagi oluline samm meie rahvusliku mälu põlistamisel. Kogu Jaan Poska taastatud kodu on mälestusmärk nii Eesti Vabadussõjale kui ka Eesti Vabariigile üldse. Seda tuleb teadvustada ja hoonet hoida kui silmaterra ning kasutada majas taastunud auras meie riigi ja pealinna hüvanguks.

Tartlane Jaan Tõnisson oli Tallinnas peaminister ajal, mil tallinlane

Jaan Poska pidas Tartus rahukõnelusi. Poska pidas läbirääkimiste kulgedes nõu valitsusjuhiga ning vajas tema julgustust ja heakskiitu enne, kui otsustati hakata pitsatilakki kuumutama. Nõnda on Jaan Tõnisson kahtlemata Tartu rahulepingu kaasautor ja patroon. Poliitiku ja riigimehena on Jaan Tõnisson Eesti üks suuremaid.

Ka Jaan Tõnissoni kodu Tartus (A. Haava 7) on suure ajaloo tunnistaja. Tahvel majaseinal kinnitab, et riigimees elas seal 1902. aastast kuni oma vahistamiseni NKVD poolt 13. detsembril 1940.

algus lk 1

Maja on ajaloomälestisena riigi kaitse all – see on muinsus. Ent uskumatu paradoksina on ka Tõnissoni maja tabanud Poska maja varasem saatus – see on samuti seisnud aastaid tühi, viimastel kuudel koguni mitme purustatud aknaga.

Pärast häirekella löömist linnavalitsuses ja Vabariigi Valitsuses jõudis mure omanikuni – Jaan Tõnissoni 96-aastase poja Heldurini, kes teatavasti on üks rikkamaid eestlasi maailmas. Hiljuti löödi aknad ja ukсед õnneks plekktahtlatega kinni, et juhuslik mööduja sisse ei roniks. Nüüd ootab maja oma tundi: kas Jaan Tõnissoni legendaarsele kodule on saatuse poolt kingitud tõusta meie silme ette uues hiilguses, nagu see sündis tema võitluskaaslase koduga Kadriorus? Kas Tartu linnal jätkub jõudu, nii nagu jõudu jätkus Tallinnal? Isegi siis, kui omandisuhted on erinevad.

Aga riigi suure sünnipäeva eel köidab meie pilku veel kolmaski ülioluline hoone – Pätside kodu Pärnu Raekülas (Riia mnt 273). See on hoone, kust noor Konstantin läks igal hommikul

Jaan Poska sugulased Kadriorus Jaan Poska majas.

Foto: B. Mäemets

kooli, Pärnu Poeglaste Gümnaasiumisse – erakordselt silmatorkava plejaadi riigi rajajaid koolitanud haridustemplisse. Tulevase riigipea isa ehitatud maja on aastakümnete eest küll mõnevõrra ümber ehitatud, ent siiski säilitanud ajaloolise hõngu. Majas on elanud ka Konstantin Pätsi nimekad vennad. Hoone on õnneks rahuldavas olukorras. Kas mitte see maja ei võiks kujuneda Eesti Vabariigi ühe peamise rajaja mälestusmärgiks

– ükskõik millisel viisil?

Loodetavasti on Eesti oma 100. sünnipäeval tänasest tunduvalt tugevam, vaimsem ja väärikum. Et nii lähaks, peaksime igaüks endalt aegajalt küsima: "Mida saan mina Eesti jaoks teha?" Tähtis ei ole mitte niivõrd see, mida Eestil on meile pakkuda, vaid hoopis see, mida meie suudame Eestile anda.

Trivimi Velliste

Ajalookonverents "Alasi ja haamri vahel"

30. novembril 2007 toimus Toompeal Teaduste Akadeemia hoones Eesti Vabariigi 90. aastapäevale pühendatud ajalookonverents "Alasi ja haamri vahel" ning samanimelise Konstantin Pätsi elu ja tegevust käsitlevate artiklite ja mälestuste kogumiku esitlus, mille korraldasid Konstantin Pätsi muuseum ja Tallinna Teadlaste Maja.

Konverentsi juhatas sisse MTÜ Konstantin Pätsi Muuseum esimees Trivimi Velliste, kes oma sõnavõttus "Tule ja jää vahel" rääkis Konstantin Pätsist kui erakordsest riigimehest ning tutvustas uut raamatut ja selle saamislugu.

Järgnes Vahur Made ettekanne "Naabrite negatiivne kuvand Eesti välispoliitikas 1920.-1930. aastail", analüüs muutuvatest suundumustest ja diplomaatilistest suhetest.

Jaak Valge käsitles oma ettekandes Konstantin Pätsi rolli Eesti iseseisvuse kaotuses ning tuli järeldusele, et teadaolevad dokumendid ei tõesta tema väidetud reeturlust või seda, et ta oleks olnud ära ostetud.

Urmas Salo esitas oma ettekandes

Trivimi Velliste annab kogumiku üle presidendi pojapojale Matti Pätsile. Foto: S. Arro

"Sõjaoht ja Eesti kaitseväge valmisoleks sõjaks 1939. aastal" rohkesti arvamusi Eesti sõjaväe koosseisu ja lahingvarustuse kohta võrdlevalt naabrite omadega. Kuulajaid huvitas küsimus, kaua oleks Eesti väed puhkenud sõja korral vastu pidada suutnud.

Küllo Arjakas tõi oma ettekandes "47 ohvitseri kiri Konstantin Pätsile 1940. aasta mais – võltsing" välja hul-

ga küsitavusi nii tolle kirja avalikuks tuleku kui sellega seotud isikute juures ning kirjas endas peituvaid sisulisi ja keelelisi vasturääkivusi, mis kokkuvõttes annavad alust väita, et tegemist on võltsinguga. Juttu oli ka sellest, kellele taoline võltsing kasulik võis olla.

Konverentsi ettekanded on kavas trükkida avaldada, loodetavasti juba käesoleva aasta suveks.

Iseseisvusmanifesti sünnist

MARGUS LÄÄNE
Riigiarhiiv

Iseseisvusmanifest on üks olulise-
maid dokumente Eesti riigi sünni-
loos. Kasutades julgelt soodsat
hetke, avaldas Eesti Päästekomitee
manifesti trükitult ja korraldas et-
telugemisi.

Manifesti sünniloost on kirjutanud
manifesti autor Juhan Kukk ajakirjas
"Kaitse kodu" (3/1928) järgmist :

"J. Jaaksonile, F. Petersonile ja mi-
nule tehti ülesandeks iseseisvuse kuu-
lutamise manifest kokku seada. Pärast
lühikest omavahelist mõtetevahetust
võtsin enda peale esialgse teksti kok-
kuseadmise.

Manifesti tekst valmises järk-
järgult. Ei võinud ju pörandaalusena
kunagi pikemaks ajaks rahulikult töö-
juurde jääda. Üksikuid lauseid tuli
mitu korda ümber redigeerida ja üksi-
kuid osi ümber kirjutada. Teksti kirju-
tasin lahtistele kaustikulehtedele, mil-
lest iga lehte isekohas hoidsin, et uute
läbiotsimiste puhul manifest tervikuna

mitte enamlaste kätte ei satuks. Rah-
vaste üheõigusluse põhimõtted, mis
manifesti aluseks seadsin, olid ilma-
sõja ja revolutsiooni kestes kujunenud
minu ja minu poliitiliste sõprade kind-
laks veendumuseks, sest ainult sellel
alusel on võimalik rahvaste rahulik
koostöö ja väikerahvaste iseseisvus.
Need seisukohad vältis niihästi ma-
nifesti komisjon kui ka Vanematekogu
oma lendkoosolekul ilma vaielusteta
omaks ja manifesti tekst oli sellega
valmis. See oli umbes jaanuarikuu
keskpaigas. Tekstist valmistati mõned
ärakirjad, mis trükkimiseks ja välja-
kuulutamiseks olid määratud, kuna
algeksemplari võttis oma kätte hoiale
pärastine põllutöömin. sekretär Karl
Tiitso.

Musta vahariide sisse pakitult tõi
Tiitso 24. veebruari hommikul mani-
festi algteksti peidukohast välja, kus
tema enamlaste poolt mahajäetud
"Päevalehe" trükikojas trükki läks.

Kui 24. veebruari hommikul ...
"Päevalehe" trükikotta läksime, oli
trükikoja ruum tühi. Tarvis ladujaid

leida. Saadeti ühele ja teisele mitte-
enamlikule ladujale, kelle aadressid
teada olid, koju järele. Need ütelnud
: "Tuleks tööle küll, aga vabatahtlikult
ei julge. Saatke järele püssimehed ja
võtke ka trükikoda sõjalise valve alla,
siis tuleme. Muidu võivad seltsimehed
pärast meid äraandjateks lugeda."

Leitigi kaks kaitseleitlast-püssi-
meest, kes ladujad kodust välja töid,
ning asuti siis manifesti ladumisele ja
trükkimisele. Kuna miskipärast suuri
masinaid käima ei saadud, tuli trükki-
da käsipressil ja pressi väntamisel olid
peale trükitoõliste ning valvemeeste
kordamööda kõik ametis, kes manifes-
ti valmistamist trükikotta vaatama tu-
lid. ... isegi Päästekomitee liige Konik
pandi tööle.

Kella 3-4 paiku olid esimesed mani-
festi eksemplariid juba trükitud ja algas
tema "väljakuulutamine".

Kahjuks ei ole manifesti algtekste
enam alles või on teadmata kohas. 24.
veebruari 1928 "Päevalehes" avaldati
üks mustanditest, mille siinjuures taas
ära toome.

Iseseisvusmanifesti üks mustanditest, mis avaldati
24. veebruari 1928. aasta Päevalehes

Vabadussõja võit kui eesti rahva ülim pingutus omariikluse saavutamiseks

PEEP VARJU

Memento Tallinna Ühendus

Eesti Vabariigi 90. juubeliaasta on saanud võimalikuks tänu võidule Vabadussõjas!

Vabadussõjas võidu toonud põlvkond väärrib meie sügavat austust ja imetlust selle eest, et nad suutsid äärmiselt rasketes oludes välja võidelda oma iseseisva riigi. Eestit olid laastanud siit läbikäinud laguneva tsaari-Venemaa 200 000-meheline armee, 1917. a. alanud bolševike terror ja järgnev 1918. a. Saksa okupatsioon. Punaarmee sissetungiga Eestisse 28. novembril 1918 alanud Vabadussõda tõi kaasa uusi kommunistide massimõrva pea igas linnas ja maakonnas.

Ülekaalukate punavägede eest tuli sõja algul pidevalt taganeda. Aega relvajõudude koondamiseks, formeerimiseks ja varustuse hankimiseks oli olnud häbematult vähe, sest üks okupant oli Saksamaale lahkumas ja teine tungis kohe sisse. Ometi suudeti sissisõda pidades, nagu iseloomustas sõja esimest perioodi kindral Aleksander Tõnisson, võita aega ja võtta sisse kaitseliin Tallinna ees. Kooliõpilased, üliõpilased, kaitseleitlased, Vene armeest kodumaale koondatud maailmasõja kogemustega u. 2000 eesti rahvusest ohvitseri ja Soome vabatahtlikud – need olid sõjajõud, kes tõid Vabadussõtta pöörde 3. jaanuaril 1919 Tallinna alt alanud vastupealetungiga. Määravaks said eestlaste patriotismivaimust kantud ühistegevus, leidlikkus kõige kriitilisemal ajal ja distsiplineeritus võrdluses Venemaal valitseva kaosega. Kaitseliidu loomine, soomusrongide ja soomusmasinate ehitamine, sõjaväe tarbeks töösturitelt ja ärimeestelt rahaliste annetuste kogumine jms. iseloomustavad ühist võitlust. Ajaloolased on võrdluses naaberriikide Soome ja Lätiga hinnanud, et Eesti suutis rahvaarvust lähtuvalt mobiliseerida Vabadussõja karmidel aastatel palju enam mehi ja materiaalseid ressursse. Nii hinnati sõja lõpuks, et koos Kaitseliidu liikmetega oli relvastatud jõududes kokku ligi 100 000 meest! See oli tõesti maksimum, mida Eesti võis

Eesti väejuhte Vabadussõjas. Ees keskel ülemjuhataja kindral J. Laidoner, vasemal serval sõjaministri abi kindral A. Larka, sellest paremal ülemjuhataja staabiülem kindral J. Soots, paremal aseadmiral J. Pitka, kol. R. Reimann. Seisavad: III div. ülem kindral E. Põdder, Sõjaväe Tervishoiu Valitsuse ülem dr Lossmann, I div. ülem kindral A. Tõnisson, Soomusrongide div. ülem kol. K. Parts, II div. ülem kol. V. Puskar, Kindralstaabi Valitsuse ülem kol. J. Rink

välja panna. Sõda nõudis eesti rahvalt tohutuid jõupingutusi, et tagasi lüüa Venemaa ja Saksamaa katsed Eesti anastamiseks.

5. detsembril 1919 algasid Tartus rahuläbirääkimised Eesti ja N. Venemaa delegatsioonide vahel. Samal ajal Vene kommunistlik valitsus tõi Narva rindele juurde veel ühe armee ning rahuläbirääkimiste algul, 7. detsembril alustati Viru rindel suurpealetungi. Eesmärgiks oli sõjalise jõuga kinnitada oma esimest nõudmist riigipiiri määramiseks Kunda ja Sämi jõe joonelt Peipsini. Eesti delegatsioon lükkas kategooriliselt tagasi vastaspoole esitatud eeltingimused ja riigipiiri nõudmise. Delegatsiooni liige, Sõjavägede Ülemjuhataja Staabi ülem kindral Jaan Soots teatas järsult piiriküsimuse kohta, et see pole lõõtspill, mida saab vaieldes laua taga venitada. Selle küsimuse on eesti sõdurid rindel juba lahendanud!

Vene delegatsioon katkestas läbirääkimised ning algasid detsembrikuu rasked lahingud Viru rindel. Kahe Vene armee vastas oli kaks Eesti diviisi: pidevalt sõdinud I. diviis ja lõunarinnet nõrgestades, kuid õigeaegselt sealt Narva alla tõmmatud kindral

Ernst Põdderi 3. diviis. Lõunarinne anti osaliselt üle lätlaste kaitsta.

Viru rinde juhataja kindral Aleksander Tõnisson on nimetanud kogu sõja üheks kõige kriitilisemaks momendiks detsembrikuu keskpaiku toimunud punavägede läbimurret üle Narva jõe Krivasoos (Kriušas). Tookord oli pakane Krivasoo piirkonnas jõe jääga katnud ja öösel üle jõe tunginud punavägi löi ohtliku platsdarmi Auvere suunas selge eesmärgiga Jõhvi-Narva raudtee vallutada. Samal ajal ründas Punaarmee lakkamatute rünnakutega ja väga tugeva suurtükitle toetusel Narvast ida pool eestlaste positsioone Annenskaja, Dubrovka ja Sala küla joonel. Inimkaotustest vastane ei hoolinud. Verest tühjaks jooksnud väeosaade asemele toodi järjest uusi juurde.

Rindemehed on meenutanud, et detsembrilahingute ajal käis peaminister Jaan Tõnisson ise rindel olukorraga tutvumas. Valitsus tahtis veenduda, kas rinne peab vastu ja kas on võimalik Tartus rahukõnelusi niisama kindlatelt positsioonidelt jätkata. Lakkamatutest lahingutest kurnatud sõdurid lubasid kahele kuulsale Tõnissonile, peaministrile ja kindralile, et nad peavad vastu. Ja eesti sõdur pidas sõna! Rinne

jäi püsima. Auvere platsdarmilt löödi vaenlane vasturünnakuga välja ja kiiresti tagasi Narva jõe idakaldale selliselt, et tal poleks võimalust siinpool jõe kaitset organiseerida.

25 aastat hiljem, 1944 a. talvel Eestisse sissetunginud Nõukogude armee kordas sama rünnakuplaani. Isade eeskujul hoiti ka siis rinnet. Neis lahinguis on Eesti eest langenud paljud ja ellujäänud võitlejad on nimetanud austavalt oma hukkunud relvavendade viimset puhkepaika Krivasoo soodes Auvere Auväljaks.

Väga ohtlikuks Vabadussõja lõpu lahingute ajal on kindral Tõnisson nimetanud vene Loodarmee taandumist meie kaitse tagalasse rindejoone taha. Lahinguvõime kaotanud sõdurite seas levisid nakkushaigused. Puhkes epideemia ja tekkis tõsine oht, et see levib üle Eesti. Viru rinde juhataja kindral A. Tõnisson sai valitsuselt täisvolitused kõige karmimate abinõude rakendamiseks, et vene väeosade vägivallatsemine lõpetada, nad relvituks teha ning täielik karantiin maksmata panna. Resoluutse tegutsemisega kindral sai sellegi ülesandega hakkama.

24. detsembril 1919, kui Tartus oli vaherahu küsimustes saavutatud täielik kokkulepe, tulid Vene poole esindajad ootamatu nõudega kehtestada relvavaba tsoon Narva linna ja Narva jõe ümber. Oma nõudmise läbisurumiseks lubati keeldumise korral tuua lahingusse veel kolm armeed. Eesti pool keeldus, lubades omalt poolt sellisel juhul rindele tuua veel kolm polku! Kõnelused katkesid. Taas puhkesid Narva rindel rasked lahingud. Pidevad rünnakud kestsid 27.–31. detsembrini. Ründajad kandsid ränki kaotusi, kuid edu ka seekord ei saavutanud. Punaarmee väejuhtide hinnangul uuteks rünnakuteks jõudu enam ei olnud. 31. detsembri õhtul kirjutati Tartus alla vaherahu kokkuleppele, mis hakkas kehtima 3. jaanuaril 1920 kell 10.30.

2. veebruaril 1920 sõlmiti aga Tartus rahuleping, mida on nimetatud Eesti Vabariigi sünnitunnistuseks. See rahvusvaheline leping kehtib tänase päevani, seega juba 88 aastat! Sõlmitud leping oli eesti rahva suur võit salakavala ja tugeva vastase üle. Võit saavutati Eesti Kaitseväe, meie rahva, riigijuhtide ja meie diplomaatide ühiste jõupingutuste tulemusena. Rahulepingu sõlmimisega näitasid meie juhid end tõeliste riigimeestena, kes mõtlevad kõigepealt oma rahva hu-

videle. On teada, et Entente'i riigid soovisid jätkata sõjategevust kommunistliku Venemaa vastu. Eesti juhid aga mõistsid, et rahvas ei suuda kaua sellist kurnavat sõda pidada ning eesti sõduril polnud ka soovi väljaspool Eesti territooriumi sõdida. Eesti juhtkond püüdis luua rahukõnelustesse ühisrinnet koos Soome, Läti ning Leeduga. Nimetatud riikide esindajad olid Tartus, kuid lahkusid Eesti algatusega liitumata. Venemaale aga oli tookord seda rahulepingut niisama hädasti vaja kui Eestile ning Jaan Poska juhtimisel oskuslikult tegutsenud rahudelegatsioon, hinnates väga täpselt olukorda ja osates vastase kavatsusi läbi näha, saavutas maksimumi. Seepärast ei suudagi suur impeerium Venemaa siiani mitte kuidagi leppida tookordse allajäämisega väikesele Eestile, loeb lepingut endale alandavaks ning püüab väita, et leping enam ei kehti. Mitte miski sündmus ei ole lepingu kehtivust seni lõpetanud. Vene pool mõistab seda väga hästi ning tema retoorika on suunatud avalikkuse eksitamiseks. Rahvusvahelise õiguse professor Ants Piip, kes Eesti delegatsiooni liikmena võttis osa nii Tartu rahulepingu sõlmimisest kui ka 20 aastat hiljem nn. baasilepingu koostamisest, hindas neid akte selliselt: „on küsitav, kas ajalugu pakub Eestile veel kord eeldusi niisama eduka rahvusvahelise akti sõlmimiseks, nagu seda oli Tartu rahuleping, mis jäi ometi kehtima ja sai uue kinnituse 1939. a. baasilepingus ning mida ühepoolne rikkumine tühistada ei saa. Ent sõda N. Liiduga oleks selle lepingu tollal automaatselt tühistanud.” Kuldsed sõnad, mis peakisid kord jõudma ka nende teadvusse, kes eksitavad eesti rahvast juttudega nn. hääletust alistumisest. Venemaa vangilaagris hukkunud A. Piibu järeldused on tugevaks moraalseks toeks kannatustest läbikäinutele ja kaotusi kandnud eesti peredele.

Vabadussõja võit on nõudnud meie rahvalt suuri ohvreid ka pärast seda, kui 3. jaanuaril 1920 vaikusid relvad. Seda, mida ei suudetud ausas lahingus rindel korda saata, hakati teostama suure impeeriumi kättemaksuna pärast 1940. a. toimunud okupatsiooni. Sõnamurdlikult Eestisse tunginud okupatsioonivõim hakkas esimeste seas vahistama ja hävitama Vabadussõjas võidelnuid: riigijuhte, ohvitseri, rahvaesindajaid parlamendist ning omavalitsustest, haritlasi ja seejärel kõiki neid, kes polnud

Rong viib sõdureid võitlusesse Landeswehri vastu. Esiplaanil elatanud vabatahtlik.

nnõus nn proletariaadi diktatuuriga. Ja lõpuks, 14. juunil 1941 jõudis hävitus töö järg kätte lasteni ning emade ja vanavanemateni. Kõigi ohvrite ühisenimetajaks sai nõukogude režiimile iseloomulik termin sotsiaalselt ohtlik element. Selliselt hukkusid kümned tuhanded Eesti kodanikud Siberi vangilaagrites ja sundasumis. Hukkusid ka Eesti pinnal mahalastuna või võitluses langenuna. Mitmekordselt Vabadussõjas langenute arvu ületanud eesti rahva hilisemad ohvrid on otsekui siiani kehtiva Tartu rahulepingu hind.

Sellel aastal on meil lõpuks ometi võimalus vääriliselt ja kogu maailmale nähtavalt tunnustada Eestile riikliku iseseisvuse toonud sangareid. Tahame loota, et Vabadussõja alguse 90. aastapäeval 28. novembril 2008 avatakse tööpoolest Tallinna kesklinnas Vabadussõja võidusammas! See on siiani olnud eesti rahva auvõlg võitlustes vabaduse eest langenuile!

Võidusamba püstitamisega me tunnustame kõiki neid, kes on elu andnud Eesti vabaduse nimel!

Tartu Rahu Põlistamise Selts korraldas 1. veebruaril rahvusraamatukogus konverentsi “Tartu Rahu ja tänapäev”

Konverentsile kogunenuid tervitas seto laulurahvas. Ettekannetega esinesid Järva abipraost Tõnu Linnasmäe, TRPS-i poolt aseesimees Henn Põlluaas ja Jaan Hatto, Seto Kongressi poolt peavanem Illar Laanet ja Ilmar Vananurm, poliitikadoktor Toomas Varrak, suursaadik Mart Helme ning väliskülalised Soomest, Karjalast, Lätist ja Leedust.

Konverentsi läbiv teema oli NSV Liidu poolt Venemaaga liidetud maaaladele jäänud rahvakildude saatus ja Tartu rahulepinguga kehtestatud piiride kehtivus. Konverentsi lõpul vastu võetud deklaratsioonis öeldakse: “... Eestile, Lätile ja Soomele kuuluvate territooriumite (Petserimaa ja Narva jõe tagused alad; Abrene; Karjala, Salla ja Petsamo) okupeerimine,

Küsimusi esitab Mart Niklus.

Foto: A. Purje

annektsioon ja jätkuv enese käes hoidmine on eespool kirjeldatud otsuste, resolutsioonide ja rahvusvaheliste konventsioonide kohaselt NSVL poolt toime pandud aegumatu kommunismi-

kuritegu, mille täielik heastamine on Vene Föderatsiooni kui NSVL õigusjärglase kohustus. Aeg ei õigusta enam kui pool sajandit kestnud kuritegu...”

Memento Teataja

Tartu Rahu kõnekoosolek Tartus Vanemuise 35 maja ees 2. veebruaril 2008. a.

1988. aastal jäi esialgselt kavandatud rahvakogunemine Vanemuise 35 ees ära. Okupatsioonivõimud ei soovinud, et rahvas koguneks maja ette, kus 2. veebruaril 1920 kirjutati alla rahulepingule Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel.

Kuid juba 1989. aastast peale on toimunud igal aastal 2. veebruaril kõnekoosolekud Vanemuise 35 maja juures.

Tänavu olid Põllumeeste Kogu esindajad (hr. Rein Koch jt.) koosoleku ametlikud korraldajad. Kogunenud oli umbes 500 inimest. Palju oli sinimustvalgeid lippe, organisatsioonide lippe, loosungeid ja plakateid.

Esimesena anti sõna haridus- ja teadusminister hr. Tõnis Lukasele. Nagu see tavaks on saanud, rääkis esimene esineja Tartu rahu ajaloolisest tähtsusest. Oluline oli hr. haridusministri üleskutse koolidirektoritele, et koolides viidaks sisse sõjaline õpetus.

Seejärel sai sõna Tartu linnapea hr. Urmas Kuuse. Ta kuulutas välja ideekonkursi kavandi leidmiseks, et ajaloolisse paika saaks püstitatud mälestusmärk Tartu rahu sõlmimise

tähistamiseks.

Kolmandana anti sõna Enn Tartole, Tartu Memento ja Eesti Memento Liidu esimehele.

Enn Tartu sõnavõtt:

“Austatud tartlased ja meie külalised, lugupeetud daamid ja härrad!

Lubage teid õnnitleda Memento Liidu poolt Tartu rahu 88. aastapäeva puhul!

Tänavu on eriline aasta – Eesti Vabariigi 90. sünnipäeva aasta. Õnnitleme teid ka peatselt saabuva Eesti Vabariigi sünnipäeva puhul!

Mul on hea meel, et Tartu linnavõimud on kuulda võtnud kodanike häält. 18 aastat tagasi mementolased, muinsuskaitssjad ning kaitseväelased avasid majal Vanemuise 35 kaks mälestustahvlit Tartu rahu mälestuseks. Juba tookord mitmed kõnelejad rõhutasid, et Eesti saab vabaks, Tartu rahu maja tehakse korda ning püstitatakse mälestusmärgid Tartu rahule ja Eesti delegatsiooni juhile rahuläbirääkimistel Jaan Poskale. Neid mõtteid on aastate jooksul Tartu rahu üritustel erinevate inimeste poolt korduvalt rõhutatud.

Kodanike ja Tartu Memento juhatuse soovile vastu tulles esitasin Tartu linna-

volikogule eelnõu, mille volikogu vastu võttis. Volikogu jõustunud otsuse põhjal tuleb püstitada mälestusmärk Jaan Poskale Tartu rahulepingu sõlmimise hoones Vanemuise 35 või selle vahetus naabruses. Eelmise aasta aprillis esitasin volikogule eelnõu “Tartu rahu mälestuse jäädvustamiseks memoriaali rajamine”. Pärast tänast Tartu linnapea härra Kruuse sõnavõttu loodan, et 2. veebruaril 2010 avatakse Tartu rahu memoriaal.

Austatud rahvas! Mul on edastada mõned sõnumid Memento poolt.

Meie arvates Tartu rahu kehtib. Meie arvates kehtib 28. juunil 1992 rahvahääletusel vastu võetud Eesti Vabariigi Põhiseadus ja Põhiseaduse § 122.

Meie kindel seisukoht on, et 1940. aastal Eesti Vabariik okupeeriti ja annekteeriti NSV Liidu poolt ja praegune Eesti Vabariik on õigusliku järjepidevuse alusel taastatud riik, mitte aga Nõukogude Liidu lagunemisel tekkinud uus riik.

Memento Liit ei ole Venemaale kompensatsiooninõude esitamisest loobunud, kuigi me ei pea poliitiliselt otstarbekaks sellest pidevalt rääkida.

Me soovime, et kommunismiohvreid käsitletakse võrdsetl natsismiohvritega.

Maailmas arvatakse olevat umbes 6 miljonit natside süü läbi hukkunut ja umbes 100 miljonit kommunistide ohvrit.

Eesti Vabariigi kodanikke hukkus natsi-Saksa okupatsiooni ajal umbes 8–9 tuhat inimest, Nõukogude Liidu okupatsiooni ajal umbes 90–100 tuhat inimest.

Hiljuti tähistasime holokausti päeva, Euroopa Liidu liikmesriigid vajavad kommunismiohvrite mälestuspäeva.

Eesti riik vajab võrdse kohtlemise printsiipe kogu maailmas.

Inimesed on nii eestlased, sakslased, juudid, venelased, tšetšeenid jne. – nende õigused ja kohustused olgu võrdsed.

Topeltstandardid on kahjulikud eelkõige väikeriikidele ja nende kodanikele.

Lõpetaksin Alfred Käärmani sõnadega: „Meie võitlus ellujäämise nimel ei ole veel lõppenud.”

Tänan!”

Kõnekoosolekul said sõna veel vabadusvõitlejad Mart Niklus ja Kalju Mätik, Tartu Rahu Põlistamise Seltsi, Vabadusvõitlejate Liidu, Iseseisvuspartei ja Põllumeeste Kogu esindajad. Rahvakoosoleku lõpetuseks kinkis Tartu linnakodanik hr. Jaan Muna Tartu linnapeale hr. Urmas Kruusele suure tüki vaske Tartu rahu memoriaali ehitamise algatuseks.

Ülevaate koostas
Enn Tarto

Maja, kus toimusid Tartu Rahu läbirääkimised.

In memoriam Jaan Kross

19. veebruar 1920 – 27. detsember 2007

27. detsembril 2007, püha Johannese päeval lahkus meie seast 88. eluaastal Memento asutajaliige ja Eesti kaasaja kuulsaim kirjanik Jaan Kross.

Sündinud samaaegselt Tartu rahu allakirjutamisega, kehastas ta parimal viisil vabas Eestis sündinud ja hariduse saanud põlvkonda. Westholmi gümnaasium, Tartu Ülikooli õigus-teaduskond, Saksa okupatsiooniaegne vangla ja Nõukogude okupatsioonivõimu vanglad ning sundasumine Siberis -- need olid olulised etapid meie kirjaniku eluteel. Sundasumise elukooli iseloomustas koos J. Krossiga sealsamas niisamuti eestimeelsuse eest karistust kandnud staažikas poliitvang Rudolf Aller sõnadega: .. „sellist vaimuinimeste kontsentratsiooni ühe pinnauhiku kohta pole enam kusagil ette tulnud...”

Üldteada on kirjaniku luuletused, ajaloolised romaanid ja hilisemad kaasaega ulatunud teosed. 50 okupatsiooniaasta jooksul aitas J. Krossi looming eestlasel end vaimselt püsti hoida, tunnetada kauge mineviku tegelaste kaudu oma juuri ja koguda jõudu uueks tõusuks. Vähem teatakse aga tema töid ja tegusid okupatsioonivõimude kuritegude uurimise valdkonnas. Eks kõik viimased kuni tänast päeva haaravad teosed olegi ju uurimistööd sellest okupatsiooniajastust. Ilukirjandusliku vormi kaudu on need probleemid rahvale hästi mõistetavaks saanud.

Aga Jaan Kross oli ka riikliku uurimiskomisjoni esimene esimees aastail 1992-1996. Suure autoriteediga ning Riigikogu liikmena suutis ta tõkestada katseid lõpetada alles tööd alustanud komisjoni tegevus. Nüüd on meie käsutuses temapoolse panusena ja komisjoni meeskonnatöö tulemusena ilmunud 21 publikatsiooni ning Valge Raamat, mis on avaldatud eesti, inglise ja vene keeles. Komisjoni esimese uurimistööna 1994. a. ilmunud „Eesti poliitilise eliidi saatusest” algteksti kirjutas aga komisjoni esimees ise.

2001. aastal valmistati ette Riigikogu otsust „N. Liidu kommunistliku režiimi kuritegudest Eestis” ja formuleeringute täpsuse saavutamiseks oli J. Kross juristina ning sõnameistrina komisjoni poolt üheks korrektoriks. Kahjuks nurjasid Riigikogu poliitilised mängurid meile nii traagilisel päeval, 14. juunil 2001, kui möödus 60 aastat aegumatust genotsiidikuriteost, selle dokumendi vastuvõtmise parlamendis. Aasta hiljem vastuvõetud dokumendil oli aga palju lahjem sisu ja puudus jaan-krossilik täpsus.

Sinu haruldane mälu ja laialdased teadmised olid meile suureks abiks uurimistöös. Vahel piisas lühikesest vestlusest, et saada Sinult täpsed vastused küsimustele, mis meile näisid tõsiste probleemidena. Me ei unusta Sinu originaalseid, vaimukaid ja täpselt formuleeritud esinemisi repressioonide teemadel.

Sa soovisid, et eesti rahvas otsustaks ise, kuidas ja kui kaua tahab ta oma sangareid ning märtreid austada ja meeles pidada. Me tahame sellest soovist kinni pidada.

Eesti rahva suurmehena ja saatusekaaslasena jääd Sa meie südamesse.

Suurim tänu Sulle tehtu eest!

Eesti Memento Liit

Patareivanglast tõsiselt

JÜRI RÄTSEP

Hiljutisel visioonikonverentsil nuputati ja ka naljatleti Tallinna tuleviku-võimaluste üle (EPL 20.11.07 lk. 10). Õhtustesse teleuudistesse jäi särama Tõnis Paltsi idee kujundada Tallinna Patareivanglast vähemalt Põhjamaid haarav mängupõrgu, mis tähendaks tuntutust ja raha meie tuhmuvale pealinnale.

Kui keegi Tõnis Paltsi seekord tõsiselt võtab, võibki juhtuda nii, nagu on tuhandete ajaloomälestistega juhtunud siin ja mujalgi. Amandus Adamsoni kõnekaim Vabadussõjateemaline monument hävitati Viljandis 1941. aasta suvel ja selle koha katmiseks ehitati pärast võidukat sõda kompartei kohaliku komitee hoone. Richard Wagneri sünnimaja lammutamise Leipzigi südalinnast pidi põlistama samale kohale rajatud hiigelkaubamaja. Ajaloo ühe kuulsama – Bastille' vangla – kunagist asukohta Pariisi südalinnas markerivad vaid eritoonis sillutisekiivid tänavakattes...

Tegusamalt on naljatletud Patareivangla teemal juba mitu aastat ja ideede väljamõtlemise ning vormistamise eest on korralikku palkagi makstud. Kunstiakadeemia müürimine Patarei seinte vahele õnneks katkes enne teostumist, aga sinna kusagilt tekkiva kloostrirahvaga (nunnade või munkadega?) Patarei majutamise plaan on alles idanemas. Vangla siseõue akustikat on katsetanud rockmuusikud. Elitaarse asukoha tõttu hõljab Patareivangla kohal äriideid üsna paksu pilvena ja asjatundjaid eluohtrike seen-eoste avastamiseks sellest tulenevalt jätkub. Ruumides on mõtlikumalt ja ka sealse keskkonna olemust tutvustades askeldanud meie edumeelseid ajaloolasi. Nemad, kes teavad ja sisukohaselt tajuvad selle vanglareformi käigus vabanenud ning veel säilinud massiivse rajatise tähendust Eesti rahva ja riigi saatuses, on äratanud ja elus hoidnud selle ajaloolise paiga säästva arendamise mõtteid.

Tunnistagem, et just Patareivangla on olnud läbi aastakümnete okupeeritud Eestis kommunistliku režiimi

tegelik katedraal. Sealtkaudu või otse sealt saadeti aastatel 1940 -- 1941 igavikku suur osa Eesti Vabariigi endistest ministritest. Jaan Tõnissoni elutee lõppu on seostatud just selle paigaga. Palju ausaid riigiametnikke, ohvitseere, politseinikke, kohtunikke, kirikuõpetajaid, aga ka lihtsaid talunikke ei näinud pärast Patareisse sattumist enam lootust rahvavaenlase tiitlist ja saatusest pääsemiseks. Episooditi töödeldi siin läbi aastakümnete edutult Jaan Krossi, Lagle Parekit, Mart Niklust, Enn Tartot ja paljusid teisi vaiksmaid või riiakamaid omariiklustest ja demokraatiast mõtlejaid. Veel kaheksakümnendatel aastatel jätkus represseeritute hulka ka teaduskraadidega süsteemiohvreid – Ain Aitsam, Jüri Kukk ja ka meie rakendusteaduste suurkuju Johannes Hint. Neist kahe viimase elutee lõpp on kaudselt või otseselt seotud Patareivanglaga.

Nõukogude korra armastamist õpetati siin tingimustes, mis teadaolevalt olid tiptasemel põgenemiskindlad ja kus ühel surmanuhtluse kaotamise lühikesel perioodil (viiekümndatel aastatel) hoiti teiste hulgas kogu suure kodumaa kõige verisemate kätega sarimõrtsukaid. Kaheksakümenda aasta olümpiaregatiiks aga keevitati aknaavade ette lehtmestallist kardinaid, et liigne valgus ja regatimuljed ei segaks vangide ümberkasvamist.

Selle mälestusväärse objekti vabakssaamise järel tekkis Eestis uni-kaalne võimalus säilitatada osaliseltki paljude inimsaatuste lörtsimise olustik ehedal kujul. Kui see ei ole koht kommunistliku režiimi muuseumi jaoks, siis võiks siin ehk paikneda Ajaloomuuseumi oluline ja riikliku vägivalla toimet kajastav filiaal. Hoonete siseruumidesse peaks jätkuma ekspositsioonipindu külgnevate militaarset laadi teemade jaoks, samuti kabinette ja õppeklasse ajaloo uurijatele ning nende kuulajatele.

Mahtu ja ehitustugevust peaks jätkuma ka turistide ja meie oma asjahuviliste leidlikus stiilis tootlustamiseks, aga ka tõsisemat laadi kultuuri-ürituste korraldamiseks ning ka katusetasapinda sobitatava vaateplatvormi jaoks, et rahustuseks nautida linnaparaami ja merd.

Jätkem ka Patareivangla ümbruse korra- ja kujundajatele vaba ruumi kommunistliku režiimi ohvrite mälestustähise vormi ja sisu rahulikuks läbimõtlemiseks, projekteerimiseks

ja rajamiseks just sellesse paika, kus see režiim aastakümnete vältel kõige võikamas vormis toimus. Muul juhul seisab mõne järgneva siinse põlvkonna ees järjekordne aastaid kestev parima paiga otsimise mäng.

Leian, et rockmuusikute katsetused selle paiga hõlvamiseks sobivad ehk nende tänastesse tegemistesse ja mõttemaailma, aga on selles paigas mu eespool esitatud vihjete tõttu kohatud. Küll aga soovitaksin Ajaloomuuseumi rahval mitte eriti pingutada kommu-

nistliku režiimi peategelaste skulptuuride jaoks looduskauni koha otsimisega. Nende taieste sobivaim koht on Patareivangla lillepeenardeta siseõues.

Inimesena, kes ei ole represserituna kordagi vangimajades olnud, aga kes teeb vahet ideaali ja teostamisviisi vahel ning kes paljude aastate vältel on advokaadiametis tõttu vanglaelu suhteliselt tihti ja lähedalt näinud, peangi tuulte räsida jäänud Patareivanglat väga tõsiselt kohaks Tallinna lahe kaldajoonel.

Taasiseseisvumise eel seisis ERSP-lased Patarei müüri ääres loosungiga: "Ei teenistusele võõra riigi armees! Vabastada eesti poisid!". 1966 viibis praegune EML tegevasesimees Rein Purje seespool müüri, sest oli keeldunud teenimast selles armees, ja kirjutas sahtlisse – tegelikult paberitükki – värsiridu.

Foto: M. Kiirend

Rein Purje

seal kus on inimene
kõlisevad ahelad
iga su tegu ja mõtegi on
lülil selles nimeta ketis
millega marsib sundsammu
XX sajandi Prometheus
mida lähemale Veenusele
seda kaugemale armastusest
see sajand on seppade sajand
seal kus on inimene
kõlisevad ahelad

1966

Enn Tarto mälestusi Patarei vanglast

Mind paigutati Patarei vangla nn Leningradi korpusesse surmamõistetute tarbeks ümberhitatud kambrisse. Seal olid ees kolm triibulistest riietes kriminaalvangi. Nad olid mitmesuguste tegude eest korduvalt süüdi mõistetud ja sellepärast retsidivistideks tunnustatud. Nüüd nad ootasid oma saatmist Läti Daugavpilsis erirežiimiga vangilaagrisse.

Oli 1987. aasta 13. augusti õhtu. Kamber oli seespoolt üleni kaetud raudplaatide ja plekiga. Kamber on enam-vähem samal kujul tänaseni alles. Ainult akna eest on plekki vähemaks võetud. Mitmekordsed trellid on aga alles.

.....

Igatahes minu ema Linda Tarto teadis augusti lõpus, et ma olen Patareis ja hakkas taotlema kokkusaamist. Lühiajaliseks kokkusaamiseks oli mul formaal-juriidiliselt õigus olemas. Jüri Adams oli minu ema palju aidanud ja nii Adamsi kui teiste vabadusvõitlejate toel nõuti välja minu ja ema kokkusaamine. Ema aidati Tallinnasse Patareisse. Vahetult enne kokkusaamist oli keegi kommunistidest veel minu emaga vestelnud ja palunud mulle mõistus pähe panna – kirjutagu ometi armuandmispalve.

Kokkusaamine toimus kas 31. augustil või 1. septembril Patarei vangla ametlikus kokkusaamiste ruumis. Läbi kahekordse klaasi nägime teineteist ja saime telefoni teel rääkida. Ema ütles, et ta on küll väga haige, aga saab hakkama, sest minu sõbrad aitavad teda. Erti tänas Jürit /Adams/, Peetrit /Einasto/ ja Robertit /Hamburg/. Siis hakkas telefon ägedalt krõbisema ja ema sai aru, et ootamatult võidakse telefon välja lülitada. Läbi pisarate hüüdis ta: "Enn, pea vastu! Ära kirjuta mingit armuandmispalvet! Kurjuse riigi ajad on varsti läbi!" Selle peale lülitati telefon välja ja kokkusaamine oligi läbi. Minu ema selline soovitus oli suur vaprus paljukannatanud naisele.

Ta oli pidanud elus väga palju läbi elama: põgenemine kodust 13. juunil 1940. aastal, hirm Saksa okupatsiooni ajal, mehe arreteerimine novembris 1944 ja surm Norilski vangilaagris veebruaris 1947, ainsa lapse kolmekordne arreteerimine (1956, 1962, 1983) ja 13 aastat vangistust. Need aastad tähendasid ema hirmutamist, mõnitamist ja tagakiusamist. Kaasatoodud paki pidi ema Tartusse (Kõrvekülla) tagasi viima. Pärast sellist "käitumist" pakki vastu ei võetud.

... Ema sõitis koos abilistega tagasi Kõrvekülla. Varsti, 13. novembril 1987 ta suri. Eks ta oli haige, aga ka kommunistide šantaaži tegi oma töö.

Enn Tarto aastal 2002 Patarei vangla siseõuel ja-lutusbokside kõrval.

Foto: A.Sööt

Alanud aastal Rakvere Mementos

Alanud on uus tegevusaasta. Jaanuarikuu esimesel esmaspäeval kogunes juhatus ja mõnikümmend ühingu liiget. Meile oli külla tulnud endine riigiametnik, praegune Eesti Represseeritute Abistamise Fondi juhatuse liige pr. Marju Toom. Jutuks oli N. Liidu kommunistliku režiimi see aspekt, mis on seotud aastatepikkuse tuumasõjaga oma rahva ja kõigi põhjapoolkera elanike vastu.

Seda temaatikat on pr. Toom põhjalikult uurinud. Ja sedagi, kuidas see kõik puudutab eestlasi – enamiku 1949. aastal küüditatutest ning § 58 põhjal GULAG-is olnutest. Saime põhjaliku ülevaate nii süüdistuste õiguslikest alustest kui tegelikult aset leidnud õudustest. Ka meie ühingu liikmetest on paljud olnud osalised neis tragöödiates. Et me saaksime kuulnud faktide toel ka neile mementolastele edastada, keda tol päeval kohtumisel ei olnud, jättis pr. Toom meile olulise räägitust paberkanjal. Küsisime ja arutlesime ning oleme väga rahul, et avanes võimalus kohtuda nii huvitava inimesega. Suur tänu talle!

10. jaanuaril viisime läbi väikese leinatalituse Tõrma Punase Terrori Ohvrite mälestusmärgi juures Kunderi tänaval. Rõõmustav on tõdeda, et Rakvere Põhikooli õpilased olid koos õpetajaga tulnud Tartu tänavalt üritusest osa võtma, kohal oli lausa kahe klassi jagu õpilasi. Muidugi olid auvalves noorkotkad ja kodutütred. Peakõnelejad olid seekord Poliitvangide ühingu esimees Ruuben Lambur ja abilinnapea Ain Suurkaev. Ürituse lõpetasime ühises lõunalauas.

Veebruarikuu juhatuse koosoleku päevakord oli üsna lühike ja vaid põhiprobleeme kajastav. Kõik tavapärase meelelahutusliku jätsime ära, sest meie üht liiget oli tabanud suur mure, ta kodus oli olnud tuleõnnetus. Läbi said arutatud 24. veebruaril Rakvere Linnavalitsuse mälestusüritusel ja 1. märtsil Rakvere Rahvamajas Eesti Vabariigi juubeliaasta tähistamisel osalemine, osavõtt algaval teatrikuul märtsiküüditamise aastapäeva tähistamiseks toimuvast etendusest "Niskamäe naised". Lisaks igakuistele juhatuse koosolekutele on esimesel poolaastal kavas veel märtsis küüditamise aastapäeva tähistamine, jüripäeval Riigikogu

Leinatalitus Tõrma Punase Terrori Ohvrite mälestusmärgi juures.

Pärast leinatalitust istuti ühiselt laua ääres.

külastamine ning maikuu lõpunädalal – kui meie projekte ikka rahastatakse – Lääne-Virumaa gümnaasiumiõpilaste ja represseeritute ühingute liikmete ühine ekskursioon Tallinna kohtusesse ja Eesti Panka ning kas Tallinna katakombidesse või juudi süngagoogi. Mais peame ka üldkoosoleku, kus lisaks majandusaasta aruande kinnitamisele on kavas põhikirja ja ühingu nime vastavusse viimine seadusesätetega ja

katusorganisatsiooni uue nimega Eesti Memento Liit. Poolaasta lõpetame juuniküüditamise leinapäeva tähistamisega. Oleme väga tänulikud linna- ja vallavalitsustele, kes meid aastate viisi on rahaliselt toetanud. Palju tänu ka teistele abistajatele, eriti meie peasponsorile Oleg Grossile.

*Aino Kiiver
juhatuse esimees*

Valgamaa Memento tegemistest

Meie ühenduses on praegusel hetkel 142 liiget. Viimastel aastatel on juurde tulnud küüditatute ja vangilaagris olnute lapsi ja lapselapsi. Seega on ühendus elujõuline. Traditsiooniks on saanud mälestuskogunemised 25. märtsil Keeni raudteejaamas, kust viidi Lõuna-Eesti inimesi Külmale maale, ja 14. juuni leinapäeva tseremoonia Valgas Sāde pargis mälestuskivi KODUST ILMAJÄETULE juures. Leinapäeva miitingut on aidanud korraldada Valga Kultuuri- ja Huvialakeskus.

Inimesi ühendavaid tegevusi on mitmeid, olulisim neist on olnud iga-aastane suvine reis mööda Eestimaad. Oleme käinud Tallinnas ja Pilstveres, Läänemaal ja Saaremaal, viimasel suvel käisime Narvas, Sinimägedes ja Toila-Orus. Reisid on õnnestunud tänu heale korraldusele – nõ. meeskonnatööl. Maret Ratassepp on bussi pilgeni täis saanud. Tänavu oli 49 reisihuvilist ja vanim neist oli 94-aastane Arkaadi Mihkelson, kes oli filmikaameraga operaatori rollis! Giid Harri tundis hästi ajalugu ja oskas kaasakiskuvalt jutustada. Meie sõite on toetanud Valga Linnavalitsus ja Maavalitsus ning Eesti Memento Liit. Sellevõrra on inimestel vähem maksta tulnud.

Valgamaalaste jaoks ja ka isiklikult enda jaoks pean aga kõige tähelepanuväärsemaks teoks seda, et oleme

2007. aasta suvel Sinimägedes.

viimase seitsme aasta jooksul suutnud koguda materjali ja välja anda neli köidet mälestusteraamatut "Sa ära möödu mineviku valust". Viimane, neljas, on trükkimisel Võru Tähes ja vabariigi 90. sünnipäevaks saame kätte! Sellega oleme tasunud võla oma vanemate ees, kes ei saanud 50 aasta jooksul kõigist koledustest rääkida ning pidid vaikides taluma võõrvõimude ülekohut.

Neis mälestusteraamatutes on lihtsate inimeste lood, ajaloosündmuste kirjeldus lapse ja täiskasvanu silmade läbi. Igaühe valulävi on oluline. Need mälestused

kannavad endas eesti meeste, naiste ja laste hingevalu oma lähedaste, kodu ja kodumaa pärast. Mälestuste kirjutajaid ja jutustajaid sai ligi nelikümmend, kes kõik on mingil viisil Valgamaaga seotud olnud. Kuigi kirjapandu oli emotsionaalselt raske, andsid jõudu paljud eakad oma elurõõmu ja elujaatavusega. Täna kõik kaasaotoreid ja toetajaid.

*Tiiu Teesalu
raamatu väljaandmise idee autor ja
mälestusteraamatute koostaja, Memento
Valgamaa ühenduse esimees*

Tööpataljonlaste Ühingu plaanid

Nagu juba traditsiooniks kujunenud, kavatses TÜ ka tänavu osaleda tähtsamatel ülevabariigilistel üritustel – mälestuspäeval Pilstveres, poliitvangide ja represseeritute kokkutulekul ning hukkunud paadipõgenike leinapäeval merel – ning maakonnakeskuses korraldatavatel üritustel – Eesti Vabariigi 90. aastapäeva tähistamisel, küüditamise aastapäevadele pühendatud mälestusüritustel Viru-Jaagupis ning teistel Memento ja muude represseeritute ühenduste ettevõtmistel. Võidupühal 23. juunil viiakse Viru-Jaagupis läbi Eesti Vabariigi 90. aastapäevale pühendatud kodukaitsepäev, Rägaveres tähistatakse Vabadussõja Rägavere lahingu 90. aastapäeva. Jätkeb endiste tööpataljonlaste meenutuste kogumine ja talletamine Viru-Jaagupi muuseumi ning koostöö ERRB-ga

Tööpataljonlaste Ühingu juhatus toetab ja abistab võimete piires TÜ liikmesgruppe (klubisid) maakondades ja linnades. Aktiivselt on tegutsenud liikmete grupid Tartus, Pärnus, Võrus, Rapla maakonnas, Tallinnas ja mujal. Fotol: endised tööpataljonlased mälestuskivi juures Pilstveres 18. augustil 2007.a.

tööpataljonlaste nimekirjaraamatute enam kokkutulekutel osaleda ei saa ja koostamisel. Neid ühingu liikmeid, kes abi vajavad, külastame kodudes.

Koostöökoda kaitseb rahvuslikke väärtusi

HENN PÖLLUAAS

EDRJ Koostöökoja juht

Eesti Demokraatlik-Rahvuslike Jõudude Koostöökoda loodi 1995. aastal. Nagu nimigi ütleb, on tegemist koostööprojektiga, milles osaleb terve hulk vägagi soliidseid ühiskondlikke organisatsioone.

Nendeks on: Eesti Memento Liit, Eesti Vabadusvõitlejate Liit, Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing, Eesti Õigusjärgsete Omanike Liit, Endiste Poliitvangide Liit, Endiste Õpilaskoostöövõitlejate Liit, Kindral Johan Laidoneri Selts, Eesti Kristlik Rahvapartei, Isamaa ja Res Publica Liit, Põllumeeste Kogu, Eesti Reservohvitseride Kogu, Soomepoiste Pärimusühing ja Tartu Rahu Põlistamise Selts.

Koostöökoja istungid toimuvad regulaarselt iga kahe nädala tagant, iga liikmesorganisatsiooni on volitatud esindama 2-3 isikut. Meie seas on inimesi erinevatelt elualadelt - insenere, arste, arhitekte, ajaloolasi, teadusdoktoreid jne., seega on tegemist kompetentse ja üsnagi auväärse seltskonnaga. Koostöökoja tegevuseks on riigi arenguprotsessis osalemine poliitiliste otsuste mõjutamise kaudu.

Läbi aastate on Koostöökoda tege- lenud aktiivselt Eesti arengule oluliste küsimustega, kohtunud juhtivate poliitikute ja teiste ühiskonnaelu tegelastega, korraldanud seminare ja kon- ferentse ning osalenud mitmetes rahvus- vahelistes projektides. On koostatud ja esitatud terve hulk seadusemuudatus- ettepanekuid, pöördumisi, petitsioo- ne, märgukirju, järelepärimisi jne. Ole- me püüdnud mõjutada ühiskonnaelu protsesse positiivses suunas, lähtudes just rahvuslikust-demokraatlikust va- tenurgast, mis rahvusriigi puhul nagu Eesti peabki primaarne olema.

Võib-olla oleme üldisematelt prob- leemidelt pöördunud veidi enam päe- vakajalistele küsimustele, kuid poliiti- line olukord ja sündmused ise on seda dikteerinud. Kuna Koostöökoja kogu tegevuse kajastamiseks jääb artikli maht väikeseks, siis toon vaid mõned näited meie 2007. aasta tegemistest. Koostöökoja tagantõukamisel andis Eesti Post välja küüditamisteemalise postmargibloki, ümbriku ja kaardi. Sellel on ära toodud andmed kõigi

Artikli autor kõnelemas konverentsil "Tartu Rahu ja tänapäev".

suuremate massiküüditamiste kohta. Tore oleks, kui omaette mälestusmark antaks välja ka kõigi küüditamiste kohta eraldi.

Tegeleme kommunismiohvrite mälestusmärgi küsimusega. Osalesime Triestes, Euroopa Pagulaste ja Väljasaadetute Liidu asutamiskongressil, millest kujuneb loodetavasti üks keske- seid organisatsioone repressioonides kannatanud inimeste õiguste kaitsel. Osalemine Liidu töös annab kahtlema- ta kõlapinda meie nõudmistele Vene- maa suhtes, kes keeldub vastutamast oma kommunistlike kuritegude eest.

Toetasime Pronksokupandi ära- viimist Tõnismäelt ning esitasime valitsusele nõude ebaloajaletelt natu- raliseeritud kodanikelt kodakondsuse äravõtmiseks ja Eesti seaduste vastu rikkunud välismaalaste väljasaatmi- seks Eestist. Pronksõdur viidi mine- ma, kuid Eesti-vaenulik vene element tunneb ennast tänaseni täiesti karista- matult. Nõuame kõigi vene õnustus- organisatsioonide keelustamist. Kohtu- sime peaminister Andrus Ansipi, Peeter Tulviste ja mitmete teiste poliitikutega. Oleme kohtunud nii endise kui ka prae- guse rahvastikumisnistriga - Rummo ja Paloga, kellele tegevuse ja koostatava integratsioonikavaga, mille võiks vabalt ümber nimetada uusvenestamiskavaks, ei ole võimalik nõustuda. Oleme seisukohal, et minister, kes töötab vastu Ees- ti rahva huvidele, tuleb tagandada.

Seoses vajadusega rakendada kooli- des isamaalist ja rahvuslikku kasvatust,

tegime haridusministrile hr. Lukasele ettepaneku korraldada selleteemaline hariduskonverents, mis peakski teoks saama sellel kevadel. Teatasime va- litsusele oma vastuseisust Vene-Saksa gaasitrassile, mis ohustab Läänemere keskkonda ja Eesti rahvuslikku julge- olekut. Allkirjastasime Eesti Rahvus- liku Liikumise korraldatud rahvusva- helisel konverentsil gaasitrassi vastase ühisdeklaratsiooni Euroopa Liidule ja Läänemeremaadele. Meie heameeleks jõudis valitsus meiega samale seisuko- hale. Vältimaks sarnaseid ohte tulevi- kus ja takistamaks Vene sõjalaevastiku vaba liikumist meie ranniku läheduses, tegime ettepaneku viia Eesti merepiir tagasi sinna, kus ta kuni 1993. aastani oli ning kus ta rahvusvahelise õiguse järgi ja Eesti huvides edaspidigi ole- ma peaks. Oleme nõudnud ka Tartu rahulepingu järgsete piiride taastamist Petserimaal ja Narva jõe taga, jne. Siintoodu on vaid väike osa meie te- gevusest. Koostöökoda on seisukohal, et Eesti riigi eesmärk ja esmaülesanne on kaitsta Eesti rahva, keele ja kultuuri arengut ja säilimist, just nii, nagu meie Põhiseadus seda sätestab. Püüame sil- ma peal hoida, et Eesti riigilaev ei kõi- guks ega kalduks sellelt teelt kõrvale ei Kremli, Brüsseli ega võõraid huve esiplaanile sättivate riigitegelaste ta- gantõukamisel. Vaid kõigi inimeste aktiivsel osalemisel suudame liikuda sennapole, et saaksime jätta Eesti oma lastele ja lastelastele just sellisena, nagu me seda tahaksime.

Eesti ajaloo tähtsündmusi

JAANUAR

2.-6. jaanuar 1919 Toimused Vabadussõja murdelahingud. Eesti Rahvavägi tõkestas Punaarmee pealetungi ja asus vasturünnakutele

3. jaanuar 1920 Jõustus Eesti ja Venemaa vahel sõlmitud vaerahu, millega lõppes Vabadussõda.

VEEBRUAR

2. veebruar 1920 Tartus kirjutati alla rahulepingule, millega Venemaa tunnustas Eesti iseseisvust.

24. veebruar 1918 Eesti Maapäeva volitusel täidesaatvaid funktsioone kandev Eestimaa Päästmise Komitee avaldas „Manifesti kõigile Eestimaa rahvastele“, millega Eesti kuulutati tema ajaloolistes ja etnilistes piirides iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks.

APRILL

aprill 1919 Toimused Asutava Kogu valimised

23. aprill 1919 Estonia kontserdisaalis Tallinnas toimus Asutava Kogu avaistung. Asutava kogu deklaratsiooni järgi tugines Eesti iseseisvus 1918. a. manifestile, iseseisvuse õiguslikuks aluseks oli rahva loomulik õigus enesemääramisele. Asutava Kogu põhitööks jäi põhiseaduse väljatöötamine

LUULETUSI

See on kodu, kust tullakse

Tuhanded põlved on käinud me eel läbi ajaloo halli hämaruse pikas lõputus reas.

Meie noorus on Eesti noorus, kaua igatsetud, vaevaga võidetud suur ja rõõmus aeg

Veebruar – sel on pidulik kõla, sini-must-valgete lippude lagin värskes jõulises tuules.

See on ringkäik, mis pole veel läbi, elu, mis iialgi otsa ei lõpe, mõte, mis iial ei kao.

See on kodu, kuhu jälle kord jõutakse.

Bernard Kangro

Söerikastaja

Maha!
Maha!
Maha!
rähk
ja rämps ja vale
enda ümbert,
enda eest
ja enda seest!
Loobi! Loobi!
Ära kätest küsi!
Kui vaid surnud praht ja puru
kaoks!
Ole raas - kuid puhas
elav süsi
tänase
ja homse päeva jaoks!

Jaan Kross

Näitus Vabadussõjast

Kaitseliidu Peastaabis (Toompea 8) võib vaadata meie tähtsamale ajaloosündmusele – Eesti Vabadussõjale – pühendatud näitust „Rindejoon”.

Eksponeeritud on ligi 120, enamuses seni vähe või üldse mitte avaldatud fotot koos selgitavate tekstidega. Kõrvuti oma elu ajal ülipopulaarse Vabadussõja-aegse sisekaitse ja 3. diviisi ülema, Kaitseliidu esimese ülema kindralmajor Ernst-Johannes Põdderiga on soomusrongide teened kad ülemad Eduard Neps ja Oskar Luiga, aga ka soomusauto „Pisuhänd” meeskonnaliige Peeter Katus ning 6. jalaväepolgu reamees Taavet Poska. Viimane oli Eesti Sõjamuuseumi (1919-1940) juhataja.

Pildid näitusel on suuremas formaadis ja pruun-valged; on koopia M. Maksolly õlimaalist „Need, kes vabastasid isamaa”, aga ka Ed. Ole originaaltöö „Johan Pitka”. Näeme kuperjanovlasi 1919. a. maikuu lõpus külarahva keskel Petserimaal ja nende jõudmist Pihkvasse, Kalevi pataljoni võitlejaid Lõunarindel; saame ettekujutuse väeosade töökodadest, väliköökidest, poodidest ja laskepesadest rindel, relvastuse varumisest ja remontimisest, näeme Vabadussõja ajal formeeritud Eesti väeosade lipukavandeid.

Vabadussõjas langenute mälestuseks on pühendatud pildigalerii; siin on nii Soomusrongide divisjoni suurtükiväe inspektor ltn Reinhold Sabolotnõi kui ka Vabadussõja mälestussambad, millest osa veel taastamata. Lahinguväljadel langes 2121 võitlejat, haavade, põrutuste ning haiguste tagajärjel suri 2058 sõjameest. Koos terroriohvrite, van-

Selgitusi annab näituse koostaja ja kujundaja KL museoloog Tanel Lään.

gilangenutega ja muul viisil hukkunutega võib Vabadussõjas inimkaotuste arvuks Eestile pidada 6127 inimest. Võitlusväljal haavata saanute arv küündis 12 000-ni.

Briti laevastiku eskaadri saabumine 12. detsembril 1918. a. kujunes Eesti Vabadussõjas üheks pöördepunktiks, mis näitusel leiab samuti kajastamist nagu ka Briti kõrgemate mereväe-ohvitseride kirjad kindral Johan Laidonerile.

Vabadussõja-aegsetest esemetest saab näha vintpüssi täägiga, kaevikuilpi, välisabi korras saadud Inglise suvist mundrikuube, Saksa ja Prantsuse teraskiivreid, paguneid, käelinte jms. Väljas on veel valik Eesti väeosade lipukavandid.

Eesti kõige kuulsamat ordenit – Vabadusristi – anti välja 3224, neist 2076 Eesti kodanikele. Ordenist näeb väljapanekut ka näitusekülastaja.

UUS RAAMAT

Jaan Ellen. **Ei halastust, ei armu.** Okupandi salapäevikud. 2. raamat. 175 lk. Tallinn, 2007.

Toomas Karjahärm, Väino Sirk. **Kohanemine ja vastupanu.** Eesti haritlaskond 1940-1987. Kirj. Argo. 995 lk. Tallinn, 2007.

Mati Mandel. **Kurjuse aasta Lõuna-Läänemaal 1940-1941.** Eesti Ajaloomuuseum. 221 lk. Tallinn, 2007.

Alfred Käärman. **Surmavaenlase vastu.**

Eesti lõunapiiri metsavenna mälestusi. 245 lk. Võrumaa, 2007.

Võimas ja sünge Patarei. Mälestused Patarei vanglast 1924-1990. Eesti Kirjandusmuuseum ja Ühendus Eesti Elulood. Koostaja Rutt Hinrikus. Kirj. Tänapäev. 303 lk. Tallinn, 2007.

TOIMETAJA VEERG

REIN PURJE

Memento Teataja
toimetaja

Kallis

Memento rahvas!

Käes on rõõmus aeg, pühitseme – koos ja omaette, aga igal juhul koos kalli isamaaga – ja mitte lihtsalt ühte sündimise päeva, vaid läbi terve aasta hulka erinevaid tähtpäevi. Kui meel mõne asja puhul vahel mõru kipub olema, siis tasuks meelde tuletada – meil on hästi läinud, sest meil on meie riik, on kõik need tähtsad päevad, mida sellegi lehe kalendaariumis leida võime.

Alati tahame midagi parandada, samas on aga palju sellist mis võiks ja peaks muutumatuks jääma. Alles oli, kui meile pakuti skandinaaviapäraseid ristlipu variante. Nüüd järsku ei sobi mõnele inimesele meie hünni sõnad või viis. Asemele pakutu on üpriski küsitav.

Nüüd lehest endast: meile on korduvalt tulnud väga huvitavat kaastööd, mis aga lehe formaati hästi pole sobinud. Küll võiks mälestusi raamatulaadsena välja anda. Oleks ju tore, kui Eesti Ema monumendi avamise ajaks saaksime ka kogumiku, mis on pühendatud meie vapratele Eesti emadele. Samuti paeluksid lugejaid leheküljed hilisemast ajast – nagu näiteks Enn Tarto vanglamälestused. Loodame, et eelnimetatute üllitamine ei jää pidama raha taha. Siin ongi õige koht tänusõnadeks meie esimesele annetajale – täname südamest pr Maie Põldu, kes toetas Memento Teataja väljaandmist.

Õnnitleme!

Leida Kiiver

22. 03 1928

Hiiumaa

Uno Säästla

30. 01. 1933

Alutaguse

Tööpataljonlaste ühendus Rägaveres Eesti Vabadussõjas langenute mälestusmärgi juures.

14. juuni leinapäeva mälestustseremoonia Valgas Sæde pargis "Kodust ilmajäetule" mälestusmärgi juures. Pärjaga Vambola Paap.

Märtsiküüditamise mälestamine Keeni raudteejaamas Valgamaal.

Rakvere mementolased jõululauas 2007. aasta lõpus.

Eesti Memento Liit soovib kõigile ilusat jätkuvat vabariigi juubeliaastat!

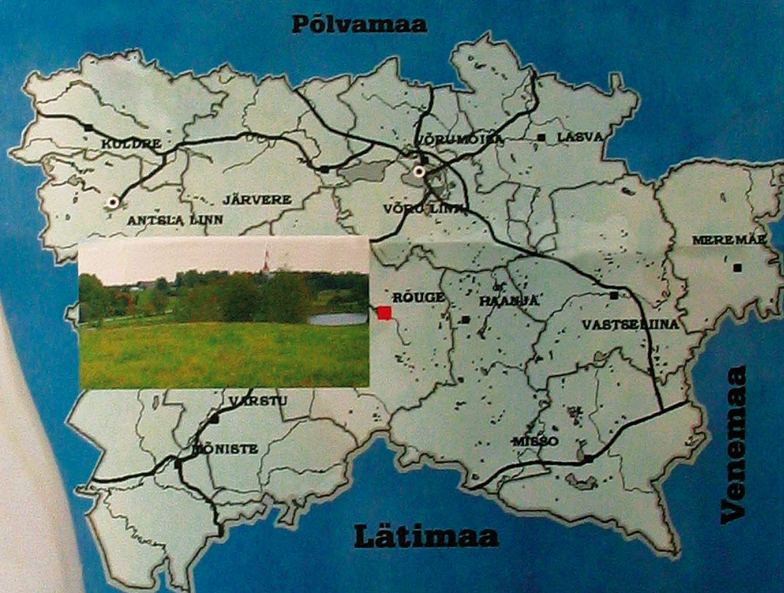

Ema - eluandja, armas, hell ja hea,
perehoidja, hingepideme looja,
meie kauni keele kandja.

Rahva kestvuse sümbolina
on eesti ema olnud
elujõuline ja väärikas kogu meie
katsumusterohke ajaloo jooksul.
Võrumaa ühte kaunimasse kohta

Rõugesse
püstitatakse realistlikus stiilis kujundatud
monument

Eesti Ema

Monument kajastab meie kõikide
tulevikulootusi,
väärtustab eesti naist emana,
väljendab tänutunnet, liidab rahvast ning
annab meile kindla sõnumi,
et kestame rahvana ajast aega.
Eestimaa lõunaserva Haanja kõrgustikult
haarab ema pilk kogu meie väikest
maad ja rahvast.

Armas kaasmaalane, kui sinu soov ja mõte ühtib meie üritusega, ootame ka sinu panust.
Annetusi saab teha elektrooniliselt, sularaha maksena teenustasuta Ühispanngas a/a 10220035996014 ja
Hansapangas 221025673851. Selgituseks märkida: Memento Võrumaa Ühendus monument Eesti Ema.